

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА

Лещенко О.Г., аспірант

Запорізький національний університет

В статті автор розглядає питання батьківства і відповідальності в контексті підготовки молоді до виконання батьківських функцій. Значну увагу автор приділяє дослідженню складових відповідального ставлення до батьківства. Акцент у статті був зроблений на визначенні змісту основних компонентів відповідального ставлення до батьківства у молоді.

Ключові слова: батьківство, відповідальність, відповідальне ставлення до батьківства, когнітивний компонент, емоційно-мотиваційний компонент, поведінковий компонент.

Лещенко О.Г. ОСНОВНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ОТВЕТСТВЕННОГО ОТНОШЕНИЯ К РОДИТЕЛЬСТВУ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье автор рассматривает понятия „родительство” и „ответственность” в контексте подготовки молодежи к выполнению родительских функций. Автор уделяет внимание исследованию составляющих ответственного отношения к родительству. Акцент в статье был сделан на определении содержания основных компонентов ответственного отношения к родительству у молодежи.

Ключевые слова: родительство, ответственность, ответственное отношение к родительству, когнитивный компонент, эмоционально-мотивационный компонент, поведенческий компонент.

Leshenko O.G. BASIC COMPONENTS OF RESPONSIBLE ATTITUDE TOWARD PARENTHOOD / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

In article the author considers a question of parenthood and responsibility in the context of preparation of young people to implementation of paternal functions. Considerable attention the author spares to research of constituents of responsible attitude toward paternity. An accent was done on determination of maintenance of responsible attitude toward parenthood in the young people.

Key words: parenthood, responsibility, responsible attitude toward parenthood, cognitive component, emotional-motivation component, behavior component.

Виконання репродуктивної функції сім'єю зазнало суттєвих змін. Ці зміни пов'язані з матеріально-побутовими труднощами, розширенням ролі жінок у суспільстві (сучасні жінки часто віддають перевагу кар'єрі, ніж народженню дітей), низьким престижем батьківства, коли воно не виступає вищою цінністю в житті молодих людей. Позитивне ставлення до батьківства у молоді є важливим для виховання майбутніх відповідальних батьків та матерів. У зв'язку з цим ми починаємо досліджувати проблему виховання майбутніх батьків, що передбачає формування відповідального ставлення до батьківства у молоді. Одним із головних завдань суспільства, що забезпечує відтворення його соціокультурних норм, стає формування у молоді відповідальної позиції щодо виконання батьківських функцій. Для того щоб дослідити сформованість відповідального ставлення до батьківства у молоді, нам важливо визначити компоненти даного феномену.

Питання батьківства та підготовки молоді до сімейного життя досліджували Т. Говорун, І. Кон, Р. Овчарова, О. Холостова; формування педагогічної культури батьків вивчали Т. Алексеєнко, Т. Кравченко, С. Толстоухова; феномен усвідомленого батьківства досліджували І. Братусь, В. Кравець, В. Кікінежді, О. Кізь, Г. Лактіонова, Н. Шевченко та інші. Проте питання відповідального ставлення до батьківства серед молоді досліджено ще не було, а тому потребує подальшої розробки саме в цьому напрямі.

Метою нашої статті є визначення поняття „відповідальне ставлення до батьківства” та змісту основних компонентів відповідального ставлення до батьківства.

Досліджуючи відповідальне ставлення до батьківства, ми спиралися на визначення батьківства як соціально-психологічного феномену, який являє собою емоційно та оціночно забарвлену сукупність знань, уявлень та переконань відносно себе як батька, що реалізується в усіх проявах поведінкової складової батьківства [3, 16].

Батьківство ми представляємо як феномен, що складається з таких компонентів: біологічна та соціальна складові. У першу чергу, ми звернемо увагу на соціальну складову батьківства, яка включає в собі психолого-педагогічний та морально-правовий аспекти.

Психолого-педагогічний аспект батьківства, на нашу думку, представлений визначеними Р. Овчаровою складовими батьківства [3]: ціннісні орієнтації подружжя (сімейні цінності); батьківські установки та очікування; батьківське ставлення; батьківські почуття; батьківські позиції; батьківську відповідальність; стиль сімейного виховання.

Аналіз морально-правового аспекту батьківства включає в себе визначення терміну „права та обов’язки батьків”. Згідно з визначенням українських науковців, батьківські права і обов’язки – це особлива форма взаємовідносин батьків і дітей, зумовлена історичним розвитком, закріплена в моральних та юридичних нормах і правилах поведінки. Одне з головних – право на виховання дітей, їхнє соціальне забезпечення [6, 12]. Російські вчені, на чолі з О. Холостовою, батьківські права та обов’язки розуміють як надання батькам до повноліття дітей права на особисте виховання своєї дитини [5, 284].

При визначенні відповідального ставлення до батьківства важливим для нас стало розкриття сутності відповідальності. Відповідальність розглядається нами як складова відповідального ставлення до батьківства.

Не існує єдиного підходу до визначення сутності відповідальності. Відповідальність – це категорія етики і права, що відображає особливе соціальне і морально-правове ставлення особистості до суспільства (людства в цілому), яке характеризується виконанням свого морального обов’язку і правових норм; здатність людини свідомо (добровільно) виконувати певні вимоги і здійснювати встановлені перед нею завдання [6, 32].

Відповідальність, згідно з Т. Куницею, є інтегральною якістю особистості, в якій об’єктивно втілюються основні вимоги суспільства до поведінки особистості, а суб’єктивно являє собою своєрідний стан свідомості, який знаходить свій прояв в мотивації вчинків та їх оцінці з точки зору інтересів суспільства [1, 159].

Глибоке психологічне осмислення відповідальності дає когнітивна теорія наочіння Дж. Роттера, зокрема його локус контролю, який узагальнено відображає очікування того, якою мірою люди контролюють і як оцінюють власні дії та перебіг життя. Якщо людина, на думку вченого, у більшості випадків відповідально вболіває за події, які відбуваються у її житті, пояснює їх своєю поведінкою, характером, здібностями, то це свідчить про наявність у неї внутрішнього (інтернального) контролю – підкреслює дослідник, – і якщо вона схильна приписувати відповідальність за все зовнішнім чинникам, знаходить причини в інших людях, то це вказує на наявність у неї зовнішнього (екстернального) контролю [7, 420]. Локус контролю особистості впливає на усвідомлення та прийняття нею на себе відповідальності.

Ми згодні з думкою К. Муздибаєва [2, 13-14], що розвиток відповідальності відбувається від зовнішньої до внутрішньої, усвідомленої, особистісної відповідальності; розвиток у напрямку від відповідальності не лише за минуле, але й за майбутнє, (поява відповідальності за майбутнє – це результат здатності суб’єкта

усвідомлювати особистісну відповідальність за виконання своїх обов'язків і передбачувати наслідки своєї діяльності).

Аналіз літератури дає нам підстави стверджувати, що проблема відповідальності розглядається на двох рівнях. На першому рівні відповідальність розглядається як якість особистості. На другому рівні відповідальність характеризується як соціальне явище, що передбачає виконання особистістю суспільних вимог, так звана соціальна відповідальність.

Для нашого дослідження цінним є визначення відповідальності як якості особистості, саме через неї людина проявляє своє ставлення до суспільства, його членів та феномену батьківства зокрема.

Усвідомлення необхідності діяти у відповідності до суспільних вимог і норм як соціальних цінностей, а також усвідомлення своєї безпосередньої ролі через наявність внутрішніх переконань совісті, особистих інтересів і цілей сприяє формуванню відповідального ставлення особистості до виконання своїх обов'язків, яке потім проявляється через відповідальну поведінку та дії.

Відповідальне ставлення особистості проявляється через такі складові: позитивне ставлення особи до виконання своїх обов'язків; сформованість гуманістичної мотивації; усвідомлення необхідності виконання своїх обов'язків та сформованість моральних понять; відповідальність – потреба: інстанцією відповідальності виступає власне сумління, внутрішня мотивація бути відповідальним, володіння мотиваційними, когнітивними та поведінковими можливостями; гармонія основних мотиваційних переживань задоволення, реальності, моральності та творчості; внутрішній (інтернальний) локус контролю; усвідомлення відповідальності перед суспільством, перед батьками, педагогами, однолітками і самим собою через внутрішні переконання.

Дослідження феномену батьківства, питання відповідальності дали нам змогу визначити поняття „відповідальне ставлення до батьківства” як феномен особистості, обумовлений її якостями, соціально-психологічними і морально-правовими знаннями, переконаннями, цінностями, позитивним ставленням і стійкою відповідальною поведінкою особистості щодо виконання батьківських норм та обов'язків.

Ми розуміємо зміст поняття „відповідальне ставлення до батьківства” як поєднання знань, умінь, якостей особистості, її мотивів та ставлення, моделі поведінки.

Зміст відповідального ставлення до батьківства можна представити у такому вигляді: 1. Батьківство як цінність: позитивне ставлення особи до виконання своїх обов'язків; наявність репродуктивної установки (готовність до певного результату репродуктивної поведінки, прийнятність для особистості народження тієї чи іншої кількості дітей, у тому числі синів та дочок); примірювання себе до батьківської ролі; вивчення інформації про особливості розвитку та виховання дітей; орієнтація на сімейні цінності; знання прав та обов'язків, якими держава наділяє батьків; знання про права дітей; усвідомлення майбутньої батьківської ролі у вихованні дітей.

2. Якості особистості як майбутнього батька: відповідальність – потреба; внутрішній (інтернальний) локус контролю; здатність до самоконтролю; гуманістична мотивація; любов до дітей; передбачення наслідків вибору, рішень і дій; суб'єктивна готовність відповідати за свої дії.

Стійкі ціннісні орієнтації впливають на ставлення молоді до батьківства, на розвиток у неї відповідних якостей та на реалізацію їх у поведінці.

Для того щоб на даному етапі дослідження ми змогли б вивчати рівень сформованості відповідального ставлення до батьківства серед молоді, нам важливо виділити основні компоненти цього феномену.

Відповідальне ставлення до батьківства проявляється через такі складові: наявність знань про батьківство (морально-правових та психолого-педагогічних), уявлення себе в батьківській ролі, ціннісні орієнтації, репродуктивна установка, відповідальне ставлення, любов до дітей, гуманістична спрямованість, відповідальність, передбачення наслідків своїх дій, самоконтроль, висока самооцінка себе в батьківській ролі, досвід виховання в батьківській сім'ї.

У структурі відповідального ставлення до батьківства ми виділили такі компоненти: когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінковий. Когнітивний компонент включає знання та уявлення про права і обов'язки батьків відносно своїх дітей та їх відповідальність у разі невиконання своїх обов'язків, знання прав дітей, знання про виховання дітей в сім'ї (національні традиції виховання, стилі виховання, вікові особливості розвитку дитини), про сутність батьківської ролі (уявлення щодо ідеального та реального образу себе в якості батька чи матері), розуміння необхідності відповідального виконання своїх обов'язків.

Емоційно-мотиваційний компонент містить у собі ціннісні орієнтації (визнання сім'ї, батьківства, дітей як цінності), репродуктивну установку, відповідальне позитивне ставлення особи до виконання своїх обов'язків, позитивне ставлення до дітей; наявність установки на бажану кількість дітей, їхню стать, потреба в дітях.

У поведінковому компоненті ми виділяємо відповідальність, передбачення наслідків своїх дій, самоконтроль, адекватну самооцінку себе у батьківській ролі, суб'єктивна готовність відповідати за свої дії. Даний компонент включає відповідальність – потребу: інстанцією відповідальності виступає власне сумління, внутрішній (інтернальний) локус контролю; усвідомлення відповідальності перед суспільством, перед батьками, педагогами, однолітками і самим собою через внутрішні переконання, суб'єктивна готовність відповідати за свої дії; уміння прогнозувати наслідки від певних дій; контроль своєї поведінки; уміння приймати рішення.

Когнітивний компонент відповідального ставлення до батьківства на високому рівні характерний для молоді з достатньо повними і глибокими психолого-педагогічними, морально-правовими знаннями. Такі люди володіють знаннями законів: сімейного кодексу (права та обов'язки батьків по відношенню до своїх дітей та відповідальність батьків за невиконання цих обов'язків), Конвенції ООН про права дитини; до того ж знають та розуміють вікові особливості розвитку дитини, сутність понять „батьківство”, „виховання дітей в сім'ї”, розуміють сутність батьківської ролі та мають уявлення щодо ідеального та реального образу себе в ролі батька чи матері, розуміють необхідність відповідального виконання своїх обов'язків.

На середньому рівні когнітивного компоненту відповідального ставлення до батьківства у молоді недостатньо сформовані психолого-педагогічні, морально-правові знання: помічено нечіткість уявлень про батьківство, виховання дітей, батьківські права та обов'язки, виконання батьківських ролей.

Низький рівень когнітивного компоненту відповідального ставлення до батьківства властивий молоді з повною або частковою відсутністю знань з питань батьківства, відсутністю розуміння необхідності відповідального виконання своїх обов'язків та відсутністю уявлення себе в батьківській ролі.

Високий рівень сформованості емоційно-мотиваційного компоненту відповідального ставлення до батьківства характеризується ціннісним ставленням до батьківства (стабільною зацікавленістю питаннями батьківства в цілому, позитивним відношенням до цього явища, активною життєвою позицією) здатністю доповнювати і розширювати свої обов'язки, наявністю установки на бажану

кількість дітей, їхню стать, присутнє позитивне ставлення до дітей, позитивне ставлення особи до виконання своїх обов'язків.

На середньому рівні емоційно-мотиваційного компоненту відповідального ставлення до батьківства у молоді спостерігається сформованість позитивного, ціннісного ставлення до батьківства (періодична зацікавленість питаннями батьківства), домінує зовнішня мотивація бути відповідальним (зовнішня мотивація на виконання своїх обов'язків), нейтральне ставлення до дітей, низька потреба в дітях, сформована установка на бажану кількість дітей, їхню стать.

Прояв емоційно-мотиваційного компоненту відповідального ставлення до батьківства на низькому рівні характеризується недостатньо сформованими цінностями щодо батьківства (слабою або відсутньою зацікавленістю питаннями батьківства), індиферентним або негативним ставленням до цього явища, відсутністю установки на бажану кількість дітей; індиферентними чи негативними почуттями до дітей, негативним, пасивним чи безвідповідальним ставленням до виконання своїх обов'язків.

Поведінковий компонент відповідального ставлення до батьківства на високому рівні проявляється у сформованості відповідальності – потреби [4, 34-36] (інстанцією відповідальності виступає власне сумління, внутрішній (інтернальний) локус контролю та суб'єктивна готовність відповідати за свої дії), що забезпечує стійку ефективну високо відповідальну поведінку у всіх сферах життєдіяльності. До того ж на цьому рівні у молоді проявляється уміння прогнозувати наслідки від певних дій, контролювати свою поведінку, високо оцінювати себе у батьківській ролі. Важливе значення має уміння приймати рішення.

На середньому рівні поведінковий компонент відповідального ставлення до батьківства характеризується переважно пасивним типом відповідальної поведінки, що неоднаково проявляється в сфері батьківсько-сімейних відносин. На цьому рівні відповідальність проявляється як зовнішня обов'язковість [4, 34-36] (у якій не гармонійно поєднується необхідне й особистісне, інстанцією відповідальності є інші особи і рідше власне сумління, переважно зовнішній (екстернальний) локус контролю, присутня готовність відповідати за свої дії), для молоді характерне уміння прогнозувати наслідки від певних дій, контролювати свою поведінку; переважає висока самооцінка себе у батьківській ролі; недостатньо розвинуто вміння приймати рішення.

Поведінковий компонент відповідального ставлення до батьківства на низькому рівні представляє собою у молоді поведінку формально-виконавчого, егоїстичного характеру; властива прагматична відповідальність [4, 34-36] (провідними мотивами якої є вигода та егоїстичне ствердження із специфічним предметом, інстанція відповідальності має непостійну локалізацію, суб'єкт володіє досить значними поведінковими можливостями, які пов'язані не тільки з виконанням прийнятого обов'язку чи завдання, але й з уникненням відповідальності, зовнішній локус контролю, низька або відсутня готовність відповідати за свої дії); слабо розвинуті або відсутні уміння прогнозувати наслідки від певних дій, контролювати свою поведінку, приймати рішення; низька самооцінка себе у батьківській ролі.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що дослідження відповідального ставлення до батьківства здійснювалось крізь призму вивчення феномену батьківства та сутності відповідальності. Розгляд питання відповідальності показав важливість аналізу її, в першу чергу, як якості особистості, але з урахуванням того, що розвиток відповідальності відбувається від зовнішньої до внутрішньої, особистісної відповідальності. Вивчення змісту понять „батьківство” та „відповідальність” дали змогу визначити поняття „відповідальне ставлення до батьківства” та виділити його компоненти (когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінковий). Відповідальне ставлення до батьківства – це феномен особистості, обумовлений її якостями,

соціально-психологічними і морально-правовими знаннями, переконаннями, цінностями, позитивним ставленням і стійкою відповідальною поведінкою особистості щодо виконання батьківських норм та обов'язків. Нами були визначені рівні сформованості вищезазначених компонентів.

Отже, відповідальне ставлення до батьківства є, в першу чергу, характеристикою особистості, тому її формування у молоді потребує зусиль, подальших наукових пошуків та розробок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куниця Т.Ю. Актуальні проблеми виховання відповідальної поведінки у сучасних підлітків. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв: Зб. наук. праць. Серія „Педагогіка”. – Вип. 12 – К.: КНУКіМ, 2005. – С. 159-161.
2. Муздыбаев К. Психология ответственности / За ред. В.Е. Семенова. – Ленинград: Наука, 1983. – 240 с.
3. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. – 319 с.
4. Савчин М.В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості: Автореф. дис. док. психолог. наук. – К., 1997. – 46 с.
5. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: Метод. матеріали для тренера / Авт.-упоряд.: О.В. Безпалько, Т.Л. Лях, В.В. Молочний, Т.П. Цюман. / Під заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2003. – 107 с.
6. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.
7. Хьелл Л., Зиглер Д. Теория личности. – СПб.: Питер, 2001. – 608с.

УДК 37.013.42 : 159.9 – 055.1/3

ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ З НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Локарева Г.В., д. пед. н., професор, Філь О.В., аспірант

Запорізький національний університет

У статті подається аналіз досвіду надання освітніх послуг психологічного профілю для різних категорій населення у Центрі освітньої діяльності факультету соціальної педагогіки та психології. Автори висвітлюють напрацьований досвід надання освітніх послуг з метою соціальної підтримки молоді, яка стоїть перед вибором свого життєвого шляху, розкривають зміст напрямків роботи, яка здійснюється педагогічним колективом факультету соціальної педагогіки і психології Запорізького національного університету.

Ключові слова: освітні послуги, психологія, соціальна педагогіка, підвищення кваліфікації.

Локарева Г.В., Филь Е.В. ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ ПО ПРЕДОСТАВЛЕНИЮ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ / Запорожский национальный университет. Украина.

В статье предлагается анализ опыта предоставления образовательных услуг психологического профиля для разных категорий населения в Центре образовательной деятельности факультета социальной педагогики и психологии. Авторы освещают наработанный опыт предоставления образовательных услуг с целью социальной поддержки молодежи, которая стоит перед выбором своего жизненного пути, раскрывают содержание направленной работы, осуществляемой педагогическим коллективом факультета социальной педагогики и психологии Запорожского национального университета.

Ключевые слова: образовательные услуги, психология, социальная педагогика, повышение квалификации.